

УДК 330.322:502.17

В. С. Тихенко

Сумський державний університет, Україна

ЕКОЛОГІЧНІ ІНВЕСТИЦІЇ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНО-ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено теоретико-методологічну систему екологічного інвестування у розрізі його суб'єктів та об'єктів, видової класифікації та інструментів забезпечення і реалізації. Автором проаналізовано структуру природоохоронних витрат в Україні за напрямками фінансування, джерелами акумулювання коштів та регіональною характеристикою. У роботі обґрунтовано доцільність реалізації екологічних інвестицій, зважаючи на їхній значний позитивний економічний, екологічний та соціальний ефекти.

Ключові слова: екологізація економіки, екологічне інвестування, інвестиції, трансформація і модернізація промислового сектора.

В статье исследовано теоретико-методологическую систему экологического инвестирования в разрезе его субъектов и объектов, видовой классификации и инструментов обеспечения и реализации. Автором проанализирована структура природоохранных расходов в Украине по направлениям финансирования, источниками аккумулирования средств и региональной характеристике. В работе обоснована целесообразность реализации экологических инвестиций, учитывая их значительный положительный экономический, экологический и социальный эффекты.

Ключевые слова: экологизация экономики, экологическое инвестирование, инвестиции, трансформация и модернизация промышленного сектора.

The article studies theoretical and methodological framework of ecological investments in respect of their objects and subjects, type classification, instruments for their provision and realization. The author analyses the structure of environmental expenses in Ukraine according to the spheres of financing, sources of funds accrual and regional characteristics. The paper proves the expediency of environmental investments taking into account their significant positive economic, environmental and social impact.

Keywords: ecologization of the economy, environmental investments, investments, transformation and modernization of industrial sector.

Система світогосподарських процесів на сучасному етапі розвитку характеризується інтенсифікацією глобалізаційних та інтеграційних процесів, що, у свою чергу, призводить до появи низки проблем на національному та наднаціональному рівнях. Так, динамічна індустріалізація економіки спровокувала загострення проблем екологічного характеру, які останнім часом набувають глобального масштабу. Саме тому виникає об'єктивна необхідність координації зусиль світової спільноти для подолання наслідків деструктивного впливу господарюючих суб'єктів на навколишнє середовище або ж хоча б часткового нівелювання екологічних загроз. Важливим кроком на шляху до досягнення поставленої мети є забезпечення та стимулювання процесу трансформації кожного національного господарства у напрямку екологізації економіки. Однак справедливо зауважити, що вітчизняні підприємства демонструють невисокий рівень зацікавленості у реалізації екологічних проектів, що частково можна пояснити відсутністю достатніх стимулів для провадження такої діяльності, перманентним дефіцитом фінансових ресурсів для забезпечення фундаментальних заходів у сфері екологічної модернізації, а також відсутністю систематизованої інформації щодо можливостей та перспектив участі суб'єктів господарювання у різноманітних екологічних ініціативах. Таким чином, зважаючи

на усе викладене вище, виникає об'єктивна необхідність ґрунтовного дослідження механізму та позитивних наслідків здійснення екологічних інвестицій для суб'єктів різного рівня, що і обумовлює актуальність обраної теми.

Теоретичні та прикладні аспекти екологічного інвестування висвітлено у роботах Н. М. Андрєєвої [1], В. О. Аніщенка [2], С. В. Арестова [3], О. І. Вишницької [5], С. І. Рассаднікової [8], І. М. Синякевич [9] та інших вчених. Однак перспектива подальших досліджень визначається доцільність систематизації існуючих теоретичних надбань у лаконічному вигляді, а також доповненням уже існуючого матеріалу деякими новими аспектами з урахуванням актуальності обраної теми та трансформацій у сфері охорони навколишнього природного середовища, які відбулися протягом останніх кількох років.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів реалізації екологічних інвестицій, аналіз сучасного стану природоохоронних капіталовкладень в Україні та розробка пропозицій щодо покращання механізму екологізації національної економіки.

У контексті даного дослідження, перш за все, необхідно визначити зміст поняття «екологічні інвестиції». Для ідентифікації досліджуваної категорії найбільш раціонально скористатися трактуванням Н. М. Андрєєвої, яка зазначає, що екологічними інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, які вкладаються в народногосподарський обіг, основною метою яких є запобігання, обмеження та усунення деструктивного впливу на навколишнє природне середовище [1]. Доцільність та актуальність саме даної дефініції обумовлюється тим, що серед авторів немає досить значних суперечностей щодо визначення даного поняття; крім того, більшість вітчизняних науковців, які займаються дослідженням різноманітних теоретичних аспектів екологізації економіки, визнають чіткість, лаконічність та комплексність приведеного визначення, а також використовують його як основу для формування власних дефініцій, доповнюючи зазначене трактування деякими, з нашої точки зору, другорядними та несуттєвими аспектами, що обумовлює найбільшу наукову значущість підходу саме цього автора.

У рамках дослідження теоретико-методологічної системи будь-якого явища необхідно охарактеризувати його суб'єктно-об'єктний складник, види та інструментарій, а тому здійснимо аналіз екологічного інвестування саме за даною схемою.

Отже, суб'єктами у процесі екологічного інвестування є певні групи зацікавлених осіб, впливаючи на які, можна забезпечити реалізацію цілі екологізації економіки. До них належать:

- суб'єкти, які здійснюють безпосередній деструктивний вплив на навколишнє природне середовище (переважно господарючі суб'єкти);
- суб'єкти, які мають певні важелі впливу у сфері прийняття управлінських рішень суб'єктами першої групи (акціонери, інвестори, споживачі, територіальна громада тощо);
- суб'єкти, що формують правове і/або мотиваційне поле для перших двох груп суб'єктів (уповноважені органи державної влади);
- суб'єкти, які сприяють популяризації екологічних ініціатив (різноманітні профільні неприбуткові організації, засоби масової інформації, заклади освіти та ін.) [1].

Координація зусиль зазначених вище груп суб'єктів спрямована на забезпечення фінансування таких напрямків (об'єктів екологічного інвестування):

- розробка та встановлення природоохоронного та очисного обладнання;
- використання ресурсозберігаючих технологій, а також впровадження безвідходного технологічного процесу і рециклінгу;
- створення матеріально-технічної бази для використання у виробничому процесі відновлювальних та екологічно чистих джерел енергії;
- виробництво екологічно чистих продуктів;
- розвиток екологічної інфраструктури;
- розробка та реалізація проектів щодо нейтралізації деструктивного впливу промислового сектора на екологію та реабілітації забруднених радіонуклідами територій та ін. [4; 6].

Можна виділити декілька видів екологічних інвестицій, які дозволяють систематизувати за окремим групами об'єкти інвестування. Так, за формою прояву екологічні інвестиції можна поділити на:

- виробничо-технологічні – передбачають фінансування проектів, спрямованих на екологічну модернізацію виробництва, впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій, замкнених технологічних процесів, освоєння виробництва «зеленої» продукції, утилізацію відходів тощо;
- організаційно-управлінські – спрямовані на фінансування процесу розробки та імплементації нових нормативних документів у сфері екологічного контролю та моніторингу, а також удосконалення вже існуючого природоохоронного законодавства на основі його синхронізації з міжнародними актами та стандартами, а також з використанням передового світового досвіду;
- науково-дослідницькі – охоплюють розробку екологічноорієнтованих технологій тощо;
- освітньо-виховні – передбачають популяризацію концепції «зеленої» економіки через мережу вищих та середньо-спеціальних навчальних закладів, екологічної реклами та соціально-екологічних проектів, а також фінансування курсів поліпшення екологічної грамотності серед працівників підприємства тощо [5].

За рівнем управління екологічні інвестиції поділяються на вкладення фінансових ресурсів в екологічній сфері на мікро-, мезо-, макро- та наднаціональному рівнях, що передбачають фінансування проектів відповідного масштабу та значущості.

У контексті даного дослідження слід зазначити, що ключовим регулятором екологічних ініціатив є держава в особі уповноважених органів законодавчої та виконавчої влади, а тому саме даний суб'єкт має найбільш вагомий вплив на інтенсивність процесу екологічного інвестування за рахунок можливостей використання різного роду інструментів як директивного та індикативного характеру.

Варто зауважити, що державне регулювання має передбачати як позитивні стимули, тобто спрямовані на заохочення здійснення екологічних інвестицій, так і стимули негативної мотивації, метою яких має стати скорочення та закриття підприємств, які демонструють пасивність у сфері «зеленого» інвестування та, водночас, здійснюють значний деструктивний вплив на навколишнє середовище.

До першої групи стимулів можна віднести: державні екологічні трансферти, пільгове кредитування преференційних галузей та стратегічно важливих підприємств, надання податкових пільг, прискорена амортизація та ін. До групи стимулів негативної мотивації можна віднести нормування викидів, штрафи, збори за використання природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища тощо [6].

Розглядаючи більш детально даний теоретичний блок, можна класифікувати методи державного впливу на процес екологічного інвестування за функціональною ознакою на такі групи: економічні, адміністративні, правові та соціально-психологічні методи.

Адміністративні методи передбачають застосування таких інструментів, як нормування видобутку та використання природних ресурсів, розробка інструкцій та надання рекомендацій як загалом у сфері раціонального природокористування, так і, зокрема, у напрямку екологічного інвестування, екологічна стандартизація, моніторинг і контроль та ін.

Економічні методи належать до методів індикативного характеру, оскільки за рахунок непрямого впливу держави на рівень доходів та витрат окремого господарюючого суб'єкта дозволяють регулювати його інвестиційну активність в екологічній сфері.

Правові методи за допомогою нормативно-законодавчих актів дозволяють сформулювати юридичне поле екологічної, і в тому числі інвестиційної, діяльності.

Соціально-психологічні методи сприяють досягненню мети за допомогою переконання та мотивації суб'єктів екологічного інвестування [9].

Дослідивши теоретичну систему екологічного інвестування, доцільно перейти до аналізу окремих статистичних показників, які дозволяють оцінити масштаб, динаміку та структуру природоохоронних інвестицій в Україні. Так, за даними Державного комітету статистики, у 2012 році підприємствами, установами і організаціями було реалізовано 20514,0 млн грн (без ПДВ) природоохоронних інвестицій, що на 11 % перевищує аналогічний показник попереднього року. У контексті дослідження структури природоохоронних витрат можна зазначити, що найбільшу масову частку мають поточні витрати (68 %), а другий за вагомістю компонент – капітальні інвестиції (32 %), у структурі яких, у свою чергу, понад 90 % складають інвестиції в основний капітал, а решта – витрати на капітальний ремонт природоохоронного обладнання.

Слід зазначити, що у розрізі джерел фінансування природоохоронних витрат превалюють власні фінансові ресурси господарюючих суб'єктів, за рахунок яких було здійснено 59,1 % капітальних інвестицій та профінансовано 96,6 % поточних витрат, тоді як за кошти бюджетів різних рівнів було освоєно лише 7 % капітальних інвестицій та близько 3 % поточних витрат.

За ознакою територіальної приналежності найбільш активними регіонами у сфері капітальних екологічних інвестицій за підсумками 2012 року стали такі області, як Київська (освоєно 1948,8 млн грн капітальних інвестицій), Дніпропетровська (986,6 млн грн), Донецька (910,8 млн грн), Харківська (608,0 млн грн), Луганська (519,4 млн грн) та Запорізька (453,3 млн грн). Сумарно підприємствами зазначених регіонів було здійснено понад 80 % усіх капітальних інвестицій в Україні.

У свою чергу, близько 75 % поточних витрат було реалізовано господарюючими суб'єктами, що знаходяться у таких регіонах: Дніпропетровській (4118,8 млн грн),

Донецькій (2302,7 млн грн), Запорізькій (1173,4 млн грн), Луганській (1150,6 млн грн), Полтавській (629,7 млн грн) областях та м. Києві (961,2 млн грн).

У 2012 р. підприємствам, установам і організаціям України за забруднення навколишнього природного середовища і порушення природоохоронного законодавства пред'явлено екологічних платежів на загальну суму 2047,9 млн грн, з них 2028,6 млн грн становить екологічний податок та 19,3 млн грн – штрафні санкції.

Близько 68 % екологічного податку сформовано за рахунок платежів за викиди в атмосферу забруднюючих речовин від стаціонарних та пересувних джерел забруднення, 28 % – за розміщення відходів, 4 % – за скиди забруднюючих речовин у водойми.

Сума фактично сплачених екологічних платежів у 2012 році складає 95,3 % від загальної суми пред'явлених екологічних платежів.

Фактично сплачені екологічні платежі підприємств, що зареєстровані у Донецькій, Запорізькій областях та м. Києві, становлять майже 55 % від загальної суми сплачених екологічних платежів в Україні [7].

Таким чином, на основі представленої аналітичної інформації можна зробити висновок, що відбувається поступове зростання витрат на природоохоронні заходи, однак негативною є все ж тенденція до значного превалювання саме витрат на поточні потреби, а не капітальних інвестицій. Крім того, досить негативною є структура екологічних інвестицій за джерелами фінансування, оскільки вона характеризується суттєвим превалюванням самофінансування екологічних ініціатив, тоді як важливою є державна підтримка екологічних проектів, а також фінансування регіональних та загальнонаціональних екологічних програм.

Отже, проведений аналіз дозволяє відзначити невисоку активність держави та корпоративного сектора у сфері екологічних інвестицій, однак, слід нагадати, що такого роду інвестиції є дуже важливими для конкретного господарюючого суб'єкта, регіону та національної економіки загалом, оскільки дають можливість отримати низку екологічних, економічних та соціальних вигід. Так, до позитивних економічних наслідків екологічних інвестицій належать: зростання продуктивності виробництва за рахунок застосування інноваційних та екологічних технологій і обладнання; зменшення витрат та собівартості продукції на основі скорочення її ресурсо- та енергомісткості; підвищення конкурентоспроможності суб'єкта господарювання та можливість виходу на нові ринки тощо. Позитивний екологічний ефект можна охарактеризувати такими чинниками: скорочення деструктивного впливу на навколишнє середовище; скорочення видобутку та, як наслідок, збереження природних ресурсів; поступове відновлення екологічної рівноваги та скорочення рівня техногенного навантаження та ін. Важливими соціальними чинниками доцільності та важливості екологічних інвестицій є збільшення тривалості життя населення; скорочення рівня захворюваності; поліпшення умов праці; збереження природних ландшафтів тощо.

Зважаючи на усе викладене вище, можна зробити висновок, що екологічні інвестиції є перспективним та, водночас, досить важливим інструментом забезпечення структурної й якісної трансформації національної економіки як народно-господарського комплексу загалом, так і кожного конкретного підприємства зокрема. Крім того, реалізація таких інвестицій дозволить вирішити низку важливих проблем та забезпечити отримання позитивного результату не лише для

навколишнього середовища, а й для самого суб'єкта господарювання та суспільства загалом. Саме тому підприємства України мають активніше здійснювати екологічні інвестиції, а також реалізовувати спільні проекти з органами державної влади у рамках, наприклад, екологічного напрямку державно-приватного партнерства, що дозволить активізувати процес екологізації вітчизняної економіки.

Бібліографічні посилання

1. **Андреева Н. Н.** Экологически ориентированные инвестиции: выбор решений и управление / Н. Н. Андреева. – О. : ИПРЭЭИ НАН Украины, 2006. – 536 с.
2. **Аніщенко В. О.** До питання щодо удосконалення теоретико-методологічних засад екологічного інвестування / В. О. Аніщенко // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 8 (74). – С. 175–183.
3. **Арестов С. В.** Механізм підвищення економіко-екологічної ефективності природоохоронних інвестицій в екосистемні послуги : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / С. В. Арестов. – Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень. – О., 2008. – 20 с.
4. **Важинський Ф. А.** Іноземний капітал: екологічний аспект / Ф. А. Важинський, В. М. Черторижський, А. В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.3. – С. 89–94.
5. **Вишницька О. І.** Екологічні інвестиції: сутність, класифікація, принципи та напрями реалізації / О. І. Вишницька // Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». – 2009. – № 2. – С. 51–58.
6. **Дідух В.** Екологізація інноваційної діяльності відповідно до вимог сталого розвитку суспільства / В. Дідух // Ефективність державного управління. – 2011. – Вип. 27. – С. 359–369.
7. Доповідь Державного комітету статистики «Довкілля України у 2012 році» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/ns_rik/analit/arhiv.htm
8. **Рассаднікова С. І.** Стратегія і тактика екологізації інвестиційної діяльності / С. І. Рассаднікова // Науковий вісник НЛТУ України. – 2005. – Вип. 15.6. – С. 396–402.
9. **Синякевич І. М.** Інструменти екополітики: теорія і практика / І. М. Синякевич. – Львів : ЗУКЦ, 2003. – 183 с.

Надійшла до редколегії 14.11.2013